

126
11(A-13)

अथ

(A) समासप्रक्रिया । Samasprakriya .

(B) धातुपाठः । Dhatupath

व्याकरण

126
11 (A)

+ अथ सगसप्रक्रिया

126
11

विशेषणसन्निधानाद्विशेष्यमात्रपरत्वम् ॥१॥ चकारात्कृततद्धितधातुसंज्ञाविधायकप्रत्ययपिशितिविचंद्रिकायाम् ॥१॥

स१

अथार्थवद्विभक्तिविशिष्टाणां पदानां समासोत्तरस्यते ॥ समाश्रान्त्येताम्नां ॥ नाम्नामन्व
ययोऽप्येवसत्येवसमासोभवति ॥ चक्राद्यान्नादितोऽपिभवति ॥ ततोभार्यापुरुषस्येत्यादौ
नभवति ॥ परस्परमसंबन्धात् ॥ सचषड्विधः ॥ अथयौभावस्तत्पुरुषोद्वन्द्वो बहुव्रीहिः क
र्मधारयो द्विगुश्चेति ॥ तत्र पूर्वपदप्रधानोऽव्ययीभावः ॥ द्विगुतत्पुरुषोपरपदप्रधानो ॥ द्वंद्वकर्मधार्यो
तत्रक्रियाभिसंबन्धादुभयपदप्रधानोवलनवान् ॥ एकपद्यमेकस्वर्यमेकविभक्तिक ॥ चोभयपदप्रधानो
त्वेचसमासप्रयोजनम् ॥ स्त्रियमधिलत्यभवतीतिविज्ञहे ॥ अन्वयोयोग्यार्थसमर्थकः ॥ दप्रधानः ॥ ५॥
पदसमुदायोविज्ञहेवाक्यमिति यावत् ॥ एतेसमासेऽव्ययस्य पूर्वनिपातोवक्तव्यः ॥ स
र्वेऽव्ययेऽव्ययीभावः ॥ अथयेपूर्वेपदेसतियोऽन्वयसोऽव्ययीभावसंज्ञकस्समासोभ

विज्ञहेसतियत्पूर्वपदंतदेवप्रधानम् ॥५॥

वति॥ इति समाससंज्ञायां सत्त्वा॥ समासप्रत्यययोः॥ समासे वर्तमानया विभक्तेः प्रत्यये च परे लुग्भव
ति॥ इत्यमोर्लुक्॥ निमित्ताभावे नैमित्तिकस्येप्यभावः॥ नामसंज्ञायां स्याद्विभक्तिः॥ अधि
स्त्रीसिद्धिर्स्थिते॥ सतपुंसकम्॥ सोव्ययीभावे तपुंसकलिङ्गो भवति॥ तपुंसकस्येति ह्रस्व
त्वम्॥ अव्ययीभावात्॥ अव्ययीभावात्परस्याविभक्तेर्लुग्भवति॥ अधिस्त्रिज्जनहकार्यं
रायमतिक्रान्तमतिरिक्तम्॥ नावमतिक्रान्तमतिरुज्ज्वलम्॥ ह्रस्वादेशे संध्यक्षराणामि
कारोकारोवक्तव्यो॥ यथाशादृश्ये॥ यथाशादृशे सादृश्ये वर्तमानस्य मस्यते॥ प्राक्किमन
तिक्रम्य करोतीति यथाशक्ति॥ सादृश्ये तु यथा हरिस्तथा हरः॥ रूपस्य योज्यमनुरूपं
विष्णुं विष्णुं प्रतिप्रतिविष्णु॥ अतोऽनन्तः॥ प्रकारं तादव्ययीभावात्परस्याविभक्ते

येन विधिस्तदंतस्या॥ विशेषांतदंतस्य संज्ञा स्यात्स्वरूपस्य च॥ ६॥

रमभवति अतम्वर्जयित्वा॥ कुंभस्य समीपे उपकुंभं वर्तते॥ उपकुंभं पशु॥ उपकुंभादुत्तमं य
जन्मम्॥ प्रनतइति विशेषणात्पञ्चम्यां अमूनं भवति॥ वाटाः॥ टाडिः इत्येतयोर्वा अ
मं भवति॥ उपकुंभे न ह्यंतं॥ उपकुंभं ह्यंतं॥ उपकुंभे निधेहि॥ उपकुंभं निधेहि॥ अ
वधारणार्थं यावति च॥ अवधारणार्थं यावच्छब्दे प्रयुज्यमाने योऽन्वयस्तेऽव्ययी
भावसंज्ञकस्स मासो भवति॥ यावत्स्य म आशि संभवन्ति तावतो ब्राह्मणानां मंत्र
यस्य॥ यावदमत्रम्॥ मक्षिका नाम भागे निर्मक्षिकं॥ अमादौ तत्पुरुषः॥ द्वितीया
वन्ते पूर्वपदे सति योऽन्वयस्स तत्पुरुषसंज्ञकस्स मासो भवति॥ ज्ञासं प्राप्तो ज्ञासं प्राप्तः॥
दात्रे राशिर्नंदात्रे चिन्नम्॥ यूपाय दारूपदाह॥ एकैभ्यो भयं॥ एकभयं॥ राज्ञः पुरुषः॥

तत्पुरुषस्य परपदस्यैव लिङ्गम्॥ ३॥

क्रियाविशेषरागाणां कर्मत्वेन पुंसकलिंगात् ॥२॥

राजपुरुषः ॥ अक्षेष्टशौंऽः ॥ अक्षशौंऽः ॥ कचिदमाद्यंतस्य परत्वं वक्तव्यम् ॥ अज्जे
अहितः ॥ अहिताग्निः ॥ पूर्वभूतः ॥ भूतपूर्वः ॥ अरुः सायं ॥ सायानरुः ॥ अरुम
ध्यं ॥ मध्यारुः ॥ दन्तानां राजा ॥ राजदन्तः ॥ अरागात्प्रधमः ॥ प्रधमर्गः ॥
अरागात् उत्तमः ॥ उत्तमर्गः ॥ समासे कचिदेकपद्यं रात्वहेतुः ॥ शराराम्ब
नं ॥ शरवरां ॥ अमारांम्बनं ॥ अमवरां ॥ पानस्य वा ॥ सुरायाः पानं ॥ सु
रापानं ॥ सुरापां वा ॥ क्षीरस्य पानं ॥ क्षीरपानं ॥ क्षीरपां ॥ नमि ॥ नमि
पूर्वपदे सृति यो न्वयस्सस्तत्पुरुषसंज्ञकस्समासो भवति ॥ नब्राह्मणोऽब्रा
ह्मणः ॥ ना ॥ समासे सति नञो नकारस्याकारादेशो भवति ॥ नाकादिवर्ज्यं ॥

नाकतागतभूतमुचिनकुलनपुंसकनक्षत्रनकेत्यादि॥अनस्वरो॥समासेसतिन
नोअनादेशोभवति॥स्वरेपरे॥अश्वादयोऽनश्वः॥धर्मविरुद्धः॥अधर्मः॥अ
रुणानामभावो॥अनरुणः॥इत्यादि॥तदन्यतद्विरुद्धतदभावेषुनञवर्तते॥इतित
तुल्यः॥चार्थद्वन्द्वः॥समुच्चयान्वाचयेतरयोऽसमाहाराश्चार्थाः॥तत्रेश्वरं
संचभजस्वेति॥प्रत्येकमेकक्रियाभिसम्बन्धेसमुच्चयेसमासोनास्ति॥वटोभिक्षा
मटणाश्चानयस्वेति॥कमेराक्रियाद्वयसंबन्धेअन्वाचयेसमासोनास्ति॥परस्परम
संबन्धात्॥इतरेतरयोऽसमाहारेचार्थद्वन्द्वस्समासोभवति॥मिलितयोरेकत्रा
न्वयःइतरेतरयोऽसंहृतिस्समाहारः॥द्वन्द्वेऽत्यस्वरप्रधानेकारोकारान्ता

द्वन्द्वकर्मधारयोः परपदस्यैव लिङ्गं ॥१॥

उक्तं

पूर्वनिपातो वक्तव्यः ॥ पटुश्च गुप्तश्च पटुः सुप्तौ ॥ उक्तार्थानामप्रयोगाः ॥ इति च शब्दानि व
तिः ॥ अग्निश्च मास्तश्च ॥ अग्निमास्तौ ॥ स्त्री च पुरुषश्च स्त्री पुरुषौ ॥ भोक्ता च भोक्ष्यश्च भो
क्तभोक्ष्यौ ॥ धवश्च खदिरश्च धवखदिरो ॥ देव तादृक् पूर्वपदस्य वा दीर्घो वक्तव्यः ॥ अ
ग्न्यादेस्सोमादीनां दीर्घत्वे सस्य यत्नम्वक्तव्यम् ॥ अग्निश्च सोमश्च अग्नीषोमौ ॥ इन्द्रश्च
वरुणस्यतिश्च इन्द्रावरुणस्यती ॥ यत्र द्वित्वं बहुत्वम्यासद्वन्द्वः इतरेतरः ॥ समाहारो भवेदन्यो
यत्रैकत्वत्तपुंसकम् ॥ ९ ॥ द्वन्द्वेकवद्वा बोवासमाहारे वक्तव्यः ॥ काशाश्च कुशाश्च पला
शाश्च काशकुशापलाशाः ॥ एतेषां समाहारः काशकुशापलाशः ॥ वदरामलकगवाशवादी
नां गान्धारुणादिवचनस्याप्येकवद्भावः ॥ वदरं च ग्रामलकम् ॥ वदरामलकं ॥ जोश्च अश्वश्च

अनरवर्तिनीविमक्तमाश्रित्यपदात्त्वम् ॥१॥ जवादौ पठत्वात्वाश्रयमपि भवति ॥१॥

जोश्वं ॥ जवश्वं ॥ अरिश्चनकुलश्च ॥ अरितकुलं ॥ अत्यादीनां विभक्तिलोपेक्षते पूर्वस्य स
गागमो भवति ॥ अत्यश्च अत्यश्च ॥ अत्यो न्यं ॥ परश्च परश्च ॥ परस्परं ॥ एकत्वे द्विगुद्वौ ॥ ए
कत्वे वर्तमानौ द्विगुद्वौ तपुंसकलिङ्गो भवतः ॥ संख्या पूर्वो द्विगुः ॥ संख्या पूर्वस्मासौ द्वि
गुन्ति गद्यते ॥ समाहारेऽत ईपद्विगुः ॥ समाहारार्थे द्विगुस्समासो भवति ॥ ततो कारान्तादी
प्रत्ययो भवति ॥ दशानां जनामाणां समाहारो दशाजामी ॥ पञ्चैतयस्समाहृता इति पञ्चा
ग्नि ॥ पञ्चानां जवां समाहारः ॥ पञ्चगु ॥ तपुंसकाद्वस्वत्वं ॥ त्रिफलेति रूढिः ॥ रूढियो जात्य
थापञ्चपात्रं त्रिभवनश्चतुष्पादं ॥ इत्यादि ॥ बहुव्रीहिरन्येर्थे ॥ अत्यपदप्रधानो यस्य समास
स बहुव्रीहिसंज्ञको भवति ॥ यस्य तस्य बहुव्रीहौ स चासौ कर्मधारयः ॥ चकाराद्वहुलो द्वन्द्वः

यदा जमास्तद्वगुणीभूतास्तद्वहुरेण न गृह्यते ॥ वाचस्पत्यादित्वात्सकारो निपात्यः ॥७॥

नलोपस्तु संधिर्भवति स्यादेरिति निर्देशात् ॥ का ॥

रूढिलेनाम किं रूढिः परंपरा प्राप्तिः ॥ ३ ॥

शेषांतं पुरुषादयः ॥ ९ ॥ सच द्विविधः ॥ तदगुणसम्विज्ञानः ॥ अतदगुणसम्विज्ञानश्च ॥ यस्य
प्रधानस्यैकदेशे विशेषरातया यत्र ज्ञायते स तदगुणसम्विज्ञानो बहुव्रीहिः ॥ तन्मोकरेण
यस्य सलम्बकर्माः ॥ बहुधनं यस्य स बहुधनः ॥ अस्थिधनं यस्य सोऽग्रस्थिधनः ॥ बहुव्री
हो विशेषराससम्पत्तयोः पूर्वतिपातो वक्तव्यः ॥ पीतं अम्वरं यस्य सोऽपीतांवरः ॥ भुव
ने कीर्तियस्य स भुवनकीर्तिः ॥ करे धनं यस्य सः करधनः ॥ इन्द्रादिभ्यश्च ॥ इन्द्रो
षरे यस्य स इन्द्रोषरः ॥ चक्रं पारो यस्य स चक्रपारिः ॥ पद्मन्ताभौ यस्य स पद्मन्ताभः ॥
अपि ध्वजायां यस्य स कपिध्वजः ॥ प्रजामेधयोरसुज्वक्तव्यः ॥ सोभना प्रजा यस्य स सु
प्रजाः ॥ यस्य लोपः ॥ सुमेधाः ॥ दुर्मेधाः ॥ धर्मादन् ॥ धर्मशब्दात् बहुव्रीहोऽग्रन् भवति ॥

उक्तपुंसकस्य पूर्वस्य स्त्रीलिङ्गस्य ह्रस्वो भवति जङाभायाः

नोपधायाः॥ इति दीर्घे लृते॥ नमो नो लोपधाधौ॥ इति तकारलोपः॥ सोभनो धर्म्मो यस्य
स सुधर्म्मा॥ अत्र न्यार्थे॥ स्त्रीलिङ्गस्यान्यार्थे वर्त्तमानस्य ह्रस्वो भवति॥ पुम्बद्धा॥ समा
से सति समाताधिकरणे पूर्वस्य स्त्रीलिङ्गस्य पुम्बद्धावोवा भवति॥ एकविभक्त्यन्तस्य
कर्त्थनिष्ठत्वं समाताधिकरणम्॥ पुम्बद्धावादीपो निर्दिष्टः॥ रूपवती भार्या यस्य
सरूपवद्भार्यः॥ वाग्रहणात्कल्याणोऽपि इत्यादौ न भवति॥ जोः॥ जोशब्दस्यान्यार्थे
वर्त्तमानस्य ह्रस्वो भवति॥ पञ्चजावो यस्य स पञ्चजः॥ संख्यासुखाद्यादि पूर्वस्य पाठ
शब्दस्यालोपो भवति॥ सहस्रं पादा यस्य स सहस्रपात्॥ सोभनो पादो यस्य स सुपा
त्॥ व्याघ्रस्य पादा विवपादौ यस्य स व्याघ्रपात्॥ द्वौ पादौ यस्य स द्विपात्॥ द्विपादः॥

द्विपादो॥द्विपादः॥द्विपादं॥द्विपादो॥शसादोस्यरेपदादेशवक्तव्यः॥द्विपदः॥द्विपदा॥द्विपा
 द्या॥द्विपादि॥इत्यादि॥टकाः॥समासेसतिरुग्रडकइत्येतेप्रत्ययाभवन्ति॥टका
 रस्तसुरसेज्ञेयः॥प्रकारोद्वंद्वलवच॥ककारश्चबहुव्रीहोडकारस्तसर्वतोमतः॥९॥
 अचिन्त्योमहिमायस्यसमचिन्त्यमहिमा॥शारंगधनुर्यस्यसशारंगधन्या॥नोवा
 ॥नान्तस्यपदस्यहेतोपोवाभवन्ति॥यकारेस्वरेचषरे॥वाग्नहृणात्कचिन्नभवत्यु
 पधातोपश्च॥प्रहोमध्यमध्यान्ः॥कवीनांराजाकविराजः॥टकारोऽनुबन्धश्च
 वर्थः॥कविराजी॥विदुतः॥इतिहोमराजः॥रासंपूः॥राजपुरं॥स्त्रीचेतिराजपुरी॥एक
 वयर्थ्यनंदमलयः॥वाक्चमनश्च॥वाङ्मनसे॥अनयोऽप्रत्ययः॥दक्षिणस्यान्य

प्रत्ययोकातृक्विलंतासमासहंशात्॥कचित्स्वार्थिकाःप्रत्ययाः॥अतिरिक्ताःप्रत्ययाः॥

हविशेषणानोनसमासोभवति॥

अत्रसमाहरेनपुंसकत्वम्॥१॥

शिपंथाः॥ इति दक्षिणा पथः॥ अहश्चरात्रिश्च॥ अहोरात्रं॥ द्वौ च त्रयश्च परिमारां
येषां ते द्वित्राः॥ पञ्चचषट्च परिमारां येषां ते पञ्चषाः॥ बह्वो राजानो विद्यंते यस्या
नगर्यासावहुराजानगरो॥ अत्रटिलोपे ह्यते॥ आवतस्त्रियानित्यापु॥ बहवः क
नारो यस्मिन् सवहुकर्त्तृकः॥ प्रासादः॥ इत्यादि॥ कर्मधारयस्तुल्येयं॥ पदद्वये तुल्या
र्थे कार्यनिष्ठत्वे सति कर्मधारयसमासो भवति॥ नीलश्चतदुत्पलं च नीलोत्पलं
र॥ रक्ताचासोलता च रक्तलता॥ कर्मधाये पूर्वपुंस्त्वत्॥ पुमांश्चासौ के किलश्च पुंसू को
किल॥ पुंसः स्वपे संयोगान्नस्य नलोपो वक्तव्यः॥ नाम्नश्चलता समासः॥ प्रादे रूपस
स्य नाम्नश्च दन्तेन सस्समासस्तत्पुरुषसंज्ञको भवति॥ प्रहृष्टः वदः॥ प्रवादः॥

आहुकपुंसकत्वम्॥३॥

जातिकारकोपदानां ह्यसिमासवचनं प्रकृत्युक्तस्ये॥२॥

नकारजायनुस्वारपञ्चमोऽतिधातुषु ॥ सकारश्च जश्च कारश्चौषेद्वर्गस्तवजः ॥ ४॥

कुंभं करोतीति ॥ कुंभकारः ॥ कुंभं करोतीति ॥ कुंभकारः ॥ सहादेः सादिः ॥ समासे सति सहादी-
ना सादिर्भवति ॥ पुत्रेण सह वर्तते सपुत्रः ॥ सह संति रसां सधिसमितिरयः ॥ नो लोपः
धातोर्हंसांतस्योपधाभूतस्य नकारस्य लोपो भवति द्वितीये ॥ पूजार्थाच्चेत् ॥ सह प्र
श्नतीति सध् ॥ सम्यङ् ॥ तिर्यङ् ॥ कोः कदादिः ॥ कुशाक्षस्य कुत्सिते कदादिरादेशो भ-
वति ॥ कुत्सितमन्त्रं कदम्बं ॥ काकवकदुहन् ॥ कुशाक्षस्य काकवकदुहन्ते आदेशा भवन्ति
ईषदर्थे च ॥ ईषत ऊहन् ॥ कोहन् ॥ कवोहन् ॥ कदुहन् ॥ कालवनं ॥ पुस्त्येवा ॥ कुत्सितपुरुषः ॥
कापुरुषः ॥ कुपुरुषः ॥ यस्य उत्तंदस्य उत्तं ॥ षट्तिरधिका दशा षोडशा ॥ दत्तदशा वा सुपरेषु
उत्तपदादेस्तु च ॥ षट्दंतायस्य षोडश ॥ दन्तस्य दत् ॥ सुदन् ॥ सुदती ॥ संख्यायाः प्र

अथ ह्यप्रयोगानुसारेणान्येति आहृतिजराः ॥४॥

व ३

कारेधा ॥ षट्प्रकाराः ॥ षोढा ॥ तद्वद्वहो रित्यनेन ॥ वृहस्पतिः ॥ महश्चन्द्रस्य देवैकारसमासे
महाश्रौतौ देवश्च महादेवः ॥ महाजनः ॥ महेश्वरः ॥ समासे सति दिवशादस्य द्वावादेशः ॥
द्यौश्च भूमिश्च द्वावाभूमिः ॥ ओय ॥ जयाशब्दस्य दंतं भावो निपात्यते ॥ जयाचपतिश्च
दंपती ॥ जपती ॥ जयापती ॥ आहृतिजलोयं ॥ अलुक्कचित् ॥ कचित्समासे छते तदि
तेपिविभक्तेरलुग्भवति ॥ छद्वात्सुक्तः ॥ स्तोकात्सुक्तः ॥ असुयोतिरस्येत्यसुयोतिः ॥ डि
रसिलोमा ॥ रुदिस्पृक ॥ कंठकालः ॥ वाचोयुक्तिः ॥ दिशोदंडः ॥ पत्यतोहरः ॥ इत्यादि ॥
समासे सति समाता करणो शाकपार्थिवद्वौ नाम ध्यमपदं लोपोवक्तव्यः ॥ सकप्रियश्चा
सोपार्थिवश्च ॥ शाकपार्थिवः ॥ देवानां पूजको ब्राह्मराः ॥ देवब्राह्मराः ॥ नमो देवेभ्यः ॥ द्व

न्देसमासेसतिकचिदादिपदस्यलोपोभवति॥ चकारादाकचिद्॥ श्वश्रूश्चश्वसुरश्चश्वसु
 रौ॥ दुहिताचपुत्रश्च॥ पुत्रौ॥ माताह्वये॥ ह्वयेसमासेपूर्वपदस्यअकारस्याकारादेशोभ
 वति॥ माताचपिताचपितरौ॥ ह्वयेसर्वादित्येवा॥ वरणाश्चआश्रमाश्चइतरेच॥ वरणाश्चमे
 तरे॥ वरणाश्चमेतराः॥ वेयधिकरणोवहुग्रीहोमध्यमपदलोपोवक्तव्यः॥ भिन्नार्थनिष्ठ
 त्वंभिन्नविभक्तंवेयधिकरणम्॥ कुमुदस्यजंघइवजंघोयस्यासौकुमुदगन्धिः॥ सुरभिर्द्रोणतपनः॥
 जंघादेरि॥ जंघादेश्चाद्यस्यइकारोन्त्यादेशः॥ उद्गन्धिः॥ पुतिगन्धिः॥ सृगन्धिः॥ सुरभि
 गन्धिः॥ हंसस्यजमनंमिवजमनंयस्यास्माहंसजमना॥ दिक्सख्यसंज्ञायां॥ दिग्वा
 चिसंख्यावाचिपदेसंज्ञायांजाम्यमातायांसमस्येतेउत्तरपदेतुल्यार्थे॥ अविग्नहोति

ॐ

त्यसमासः प्रत्यस्वपदविंशोपि ॥ दक्षिणादि ॥ ० ॥ ६१ ॥ ० ॥ ६२ ॥ ० ॥ सप्तजनामाः ॥ ० ॥ ६३ ॥
इति समासप्रक्रिया समासा ॥ ० ॥ ॥ प्रथतद्धितोतिरूप्यते ॥ प्रपत्येऽता ॥ नास्तोऽपत्येऽ
र्थेऽता प्रत्ययो भवति ॥ उपहारपत्यमिति विग्रहे ॥ उपगोम्रण इति स्थिते ॥ समासप्रत्य
ययोः ॥ इति विभक्तिस्तुक् ॥ राकां वृद्धयर्थः ॥ प्रादिस्वरस्य ज्ञातिचयद्विः ॥ स्वररां म
ध्ययः प्रा

रो

126
11 (A)

126
11 (A)

प्राहुर्दुहितरं सर्वे पत्यन्तो कंतयोऽस्य मे ॥ ० ॥

126

॥ (३)

126
॥ (३)

इति धातुपाठः ।

✕

126
॥ (३)

देः पंक्तिः ॥ ३ ॥ स्पस्तेनेतातारौ ॥ एषां संज्ञा लुट् ॥ सिसता सीस्पयामिदधातोः ॥ सादौ भवि
 ष्यति स्पप् ॥ एषां संज्ञा लृट् ॥ स्पपक्रिया अति क्रमे ॥ एषां संज्ञा लृट् ॥ ४ ॥ भूते सि ॥ एषां
 संज्ञा लृट् ॥ दादौ ॥ पपरे अपि दाधा स्या इह भूतिवति ॥ पपरे स्पस्ते लृक् ॥ शाध्वा साधा ध्या
 म्या ॥ भुवः सिलोपेय उ लुकि गुणान् ॥ भुवः सिलोपे स्परे वुक् ॥ मौसिरेव ॥ स्मसहिते दिवादि
 वा ॥ मेटः ॥ भू प्राप्तावावा न् ॥ आदाथ ई ॥ ४ ॥ नामिनो चेतु र्णां धोठे ॥ सेटो हलावा ॥ पु
 आतो नो दनतः ॥ ध्वे ये सिलोपः ॥ उपधाया लघोः ॥ पूर्वस्पहसादिः शेषः ॥ सेः ॥ इट् इटि
 स्या विदः ॥ ५ ॥ इरितो वा ॥ शशशशत्पपाः ॥ नो लोपः ॥ त्रसंयोगाणां दिक् कित् ॥ इदितो नुम
 कुलोऽयुः ॥ हस्पवर्गश्चतुर्थः ॥ इदितो नलोपो न ॥ आदेशः सः ॥ प्रादेश्च तथा तौ सुनमौ ॥
 ६ ॥ गसुच्यस्य सेधते नैषः ॥ अटक्षितव्यवधानेपिषः ॥ उदितो वा ॥ स्वरति स्तुति स्तुयति धूज
 रधनशतपदपदुह मुह सुह स्निहं न्य ॥ स्वरति स्तुति स्तुयति धूजं कित्वसादेश्च
 न्नित्यमिदं ॥ तयोर्द्धः ॥ दधातेर्न ॥ प्राणिनो नामिवतः ॥ सिसात् ॥ अत उपधाया ॥ एवुत्त

सोवा सिता ॥ ६ ॥

णित्फा ॥ अतो हसादेश्चोर्वाचिः सेटि सौ ॥ प्रादिस्था निमित्ता न्नोर्णस्पणो गदनदपतपद
 अपि दाधा स्या मा उ मे उ स्पति हं तियाति वा तिसाति वपति व ह ति शा म्यति चि नो ति दे
 विधिषु ॥ अन्यत्रा कषादावर्षाते प्रादो आरणे वा ॥ लोपः प चो कियेना स्या ॥ नुगाशाम्
 ७ ॥ स्वरशेदेः ॥ कासादिप्रत्ययाद मक्रस्मपरः ॥ विददरिद्रा जागृउषां वा ॥ रः ॥ धातो
 नामिनः ॥ असवर्णे स्वरपूर्वस्पर्शकारेकारयोरियुवौ ॥ ७ ॥ अंघेर्नुग्वा ॥ व्योवी हसे ॥
 शशददवादिगुणभूताकाराणां नेलपूर्वलोपो ॥ वदि व्रज्ये सौ नियं वेदिः ॥ अजे च तु
 पुवीवसादौ वा ॥ नुधाते ॥ अनेक स्वरस्या संयोगपूर्वस्य तु व्यौ ॥ उवर्णांते तु मोरे वा
 पि ॥ स्वरान्तादलतश्चतादौ नित्या निट् स्थपो वेत् ॥ नैव स्वरान्ते नुदतात् ॥ आदो आरणे
 अनुदात्तादेव स्वरश्चातो परस्परेव सादरि ॥ ८ ॥ ८ ॥ यो अनपियकोर परे पूर्वस्य स्वर
 रस्पदीर्घः ॥ प्रातुपते सुदगविवर्त्तरि ॥ जनसंनखना माहं से किति ससेहे च यादौ
 किति वा ॥ विपुलम्वा

सोवा सिता ॥ ८ ॥

नामधातुष्वक्खिवांसलन्ना॥ द्वीवेपूर्वस्मटस्यचोवा॥ ह्यंतक्षरास्वसजागृह्येदितांसौ
 नवदिः॥ आयः॥ अनपितुवा॥ सधातुः॥ यतः॥ १०॥ भाशम्लासभमुक्रमुल्लमुत्रसि
 वुटिलवायोवा॥ कर्त्रर्थेषु चतुर्षु॥ क्रमः॥ यदीर्घोऽविषये॥ गमाधः॥ यमिरमिनमातां
 सकसेरिट्पे॥ गमांस्पर्शे॥ तन्नेतः॥ स्पपः॥ लित्पुष्पादेर्क॥ म्रुयादेर्वाङ्॥ १०॥ तृपूलभ
 जत्रपां किति लादौ सेटिथपिचैतत्पूर्वलोपौ॥ त्रातस्यलसमीपाकावस्यसौनियं वृद्धिः॥
 स्त्रिरगतिभक्षणेयोऽसपरोक्षयोर्जैर्गैः॥ चोरोक्षोसेदृशं॥ दशसजकुशमशस्पर्शतप
 दपस्यपांसेसश्चोरोभवयारोरा॥ कृषादीनांवा॥ षडोबुक्से॥ कुशमशस्पर्शतपदृपां
 वासिः॥ तससांतात्सक्॥ ११॥ इषुसहलुभरुषरिषामनपितस्येदवा॥ छिछो लोपौ दीर्घश्च
 धिन्विक्करोषावस्यलोपौ गुणाभावगुणाभावउप्रत्ययश्चविषये॥ नूपः॥ ११॥ मिपितिगु
 गुणोवाधक्॥ आर्वमावलोपः॥ आवाहं॥ अक्षोवानुप्रत्ययोऽविषये॥ तक्षस्तनुकरणेनु
 वाऽविषये॥ संध्यक्षराणामानपि॥ आतोरावौ॥ १२॥ आतोऽनपि॥ संयोगादेरादनस्यकिति

॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥

श्रीगणेशाय नमः॥ अथधातुपाठः॥ धातोः॥ आदिः॥ आदनुदात्तङितः॥ जित्स्वरिते त उभे॥ परतो
 ऽन्पतो॥ नवपं॥ नाम्निचयुष्मदिच॥ अस्मदिचभागे॥ नाम्निप्रयुज्यमानेचादप्रयुज्यमानेप्रय
 मः॥ युष्मदिमध्यमः॥ अस्मदिउत्तमः॥ कर्तरिपंच॥ आदात्॥ वर्तमानेतिपतस॥ १॥ अपक्कर्तरि॥
 गुणः॥ अपि तादिङितः॥ क्तिद्युसि॥ द्विवचनेहेतुवेउसिस्पात्॥ इतितसगुणप्राप्तौअप
 निमित्तौगुणः॥ अदे॥ कोरा॥ युगपत्प्राप्तौपरः॥ विधिसंभावनयोर्यात्॥ २॥ एषां संज्ञालि
 या॥ युसइट्॥ यामियं॥ आशीः प्ररणायोःतुप॥ एषां संज्ञालोट्॥ तुयोतातउ॥ आशिषिवा॥
 अतः॥ अनव्यतनेतीतेदिपतां॥ २॥ एषां संज्ञालिङ्॥ दिसिमीनामिरुआरणार्थः॥ दिवा
 दावट्धातोः॥ परोक्षेणप॥ एषां संज्ञालिट्॥ द्विश्च॥ सस्वरादिर्द्विरद्विः॥ एादिः कित्
 ३॥ आओरादौ॥ हस्वः॥ सपानां जवचपाः॥ सउधधमानां जउदगव॥ स्वफधट्
 धानां चट् तक्प॥ भुवोबुक्॥ ओदेरादिः॥ आशिषियात्॥ एषां संज्ञालिङ्॥ आशीयादौ

126
 ॥ (B) ॥

१२५
 ११

२
 यसादेशः॥ ससोऽनपि॥ सस्यतोऽनपिसे॥ अयतेर्गोदोसंप्रसारणमवाततोद्वि॥ अयतेरि
 रिलोपोऽङ्ग॥ अयतेरेद्विसंवाएरलोपः॥ इतिपे॥ १॥ अमोभवसोनातेकर्तरि॥ १५॥
 श्वजतेर्गोदोवाकित्॥ राधेजेभोस्वरेनुम्॥ मोनोधाते॥ लिङ्गुकोऽप्यायःपी॥ दीपजनव
 धपूरितायिप्यायिभ्योवाइएतनिक्तरि॥ १५॥ इएपरस्यतनेलुक्कायःसे॥ मानादी
 नांपूर्वस्यतोदीर्घः॥ स्तोतावेवायः॥ कृमेःस्वार्थेऽङ्गऽनपितुवा॥ जेरउद्वि॥ जेः॥ ॥ ॥
 पिजेलोपःनलिङ्ग॥ अङ्गिलोहोहस्यउपधायाः॥ १६॥ लघुदीर्घः॥ मेभोवेकृमेरुद्वि
 अयतेप्रादेरेपस्यल्लं॥ अंतरंगत्वात्सवर्णेदीर्घः॥ नानेवार्वा॥ ॥ ॥
 त्वेन॥ दङ्गेणोदोद्विगोदेशोद्विभावाव॥ १६॥ अपिदाधास्थामित्सेर्द्धिमातिनेतुद्वि
 लोपोरुस्थाल्ले॥ युतेपूर्वस्यसंप्रसारणम्॥ युतादिभ्योलुङ्गिवापयेः॥ १७॥ युतादिभ्यस्व
 सेयार्वापपेनेत्यं॥ कृपोरोलः॥ कृकारस्यल्लकारः॥ सिस्वोः॥ १७॥ कृपेस्तादोपवापेने
 त्यं॥ व्ययेणोदोपूर्वस्यस्यइ॥ व्याङ्गपरिपेच्योरमःपं॥ नाचआशिष्येनात्॥ १८॥

सहिवहोरोद्वर्णस्यल्लोपेसति॥ आतिसक्कोलोपःस्वरे॥ १८॥ इत्यात्॥ ॥ ॥ जनसद्वस्वना
 मात्वंवा॥ ३॥ अर्धवर्णस्यसिस्वोरनिद्योर्नगुणः॥ गुहेरुपधायाउङ्गुएहेतोस्वरे॥ दुहद्विह
 लिहगुहेभ्यःसक्कालुग्वबकारतवर्गयोराति॥ १८॥ १८॥ वेजोणोदोसंप्रसारणम्॥ वेजोव
 यणोदोवा॥ अहोकिटि॥ वयोयस्यनेत्वं॥ २०॥ वयोयस्यवित्तिलिङ्गोवा॥ व्यजोलेरिनात्वं
 अद्विरक्तस्यह्यतेसंप्रसारणम्॥ लिपिसिन्धुयतीनाङ्गोवाति॥ २०॥ २१॥ कृतेरियरुस्वार्थे
 ॥ ॥ ॥ इतिभ्यादिः॥ २१॥

दादेरे ॥ अपिदा धा मा गे हा कृ पिवति सो स्वामा त एका रे भव सा शि या दा दो ये ॥ उस्वा लो
 यः ॥ धेटो भू त मा त्र दि बा दि पे रो के वा द्वि त्वं च ॥ दशा दे पश्मा दिः चतु र्ख पि ॥ १२ ॥ सृ जि द शो
 स्थ पो वे ट् ॥ अ व र्ण द शो र्गु गुणः ॥ गु र्गो ति सं यो गा यो ॥ अ य ति व्य य ती नां च पो नि य मि ट्
 स ति शा स्त ति न्यो के लु डिः से र प वा दः ॥ धा दे र ति रि ति वृ त्ति त् ॥ या दा दो ये ॥ अि सू दु भो
 के धा तो अ द्वि त्वं लु डिः से र प वा दः ॥ १३ ॥ अ वः ॥ आ द शानु अ य य आ दि ष्ये ॥ शी या दे
 श आ त् ॥ स दि स्वं ज्य लि टि प र स्य न षः ॥ नि मि ता भा वे न ट स्य चः ॥ १४ ॥ क दं ता त्थ पो न
 ट् ॥ सा व नि टो नि सं व द्धिः ॥ कृत इ र ॥ इ टो ग र्हा ॥ वृ ज व ज क दं ता ना म्वा ॥ ये से रि
 टो न दी र्घः ॥ सी षो द श्वा ॥ अ पि रं ज दं श स्यं ज सं जं ए धां न स्य लो पः ॥ गु व यः ॥ १४ ॥ प ते
 र्क पु म् ॥ फ र रा ज भा ज भा सृ च्छा सृ स्य म स्य न ज्ज च मु त्र सौ मे ल पूर्व लो पो वा ॥ व म ए त् प
 व लो वे ति वृ त्ति त् ॥ ए वा दो पूर्व स्य ॥ य व रा ण मि दु द तः संप्रसारणं सत्वरस्य ह्रस्वस्य ह्र
 ष्यः दी र्घश्च दी र्घः ॥ य जं य व रा णं द्य तः संप्रसारणम्

किं ति ॥ य जं य व रा णं द्य तः संप्रसारणम् ॥ १४ ॥